

Esztétikum-etikum-logikum örvényszerű mozgása

Szabó Lajos spekulatív grafikájáról

Az **esztétikum-etikum-logikum** örvényszerű mozgása a **szabó-lajos** spekulatív grafika. A **szabó-lajos** spekulatív grafika a **szabó-lajos** spekulatív grafika.

SZABÓ LAJOS (1902–1967)¹ az ebneri-rosenzweigi *nyelvtudatos dialogikus gondolkodás*² radikális igenlése mellett olyan eredeti módon tágította ennek horizontját, hogy azt a magyar filozófiai diskurzus máig képtelen befogadni.³ Külön kérdőjelet jelent, hogy élete utolsó periódusában az őt ismerők legnagyobb meglepetésére rajzolni kezdett, 1956-os emigrálása után pedig egyértelműen a rajzolás kerül alkotói léte középpontjába. Szabó Lajos teoretikus, mozgalmi és személyes tevékenységének tengelyében mindvégig, mint erre TÁBOR ÁDÁM is rámutat,⁴ az *egységes értékelés követelménye* áll, a TÁBOR BÉLA^{val} közösen írt 1936-os *Vádirat a szellem ellen* füzettől kezdve⁶

- SZABÓ LAJOS 1902-ben született Budapesten. 1928–1930 között KASSÁK Munka-körének tagja, 1930-ban a Szovjetunió éles bírálata miatt kizárják, többedmagával megalakítja a radikálisan antibolsevik és antikapitalista oppozíciót. 1931–1932-ben Berlinben és Frankfurtban tartózkodik, utóbbiban az Institut für Sozialforschungban folytat tanulmányokat. 1933–1934-ben Bécs, majd Párizs, ahol együtt lakik Vajda Lajossal. 1937-ben kiadja *A hit logikája* első füzetét, lásd http://lajosszabo.com/SZL/A_hit_logikaja.pdf. (Utolsó belépés a tanulmányban hivatkozott webhelyekre: 2020. október 16.) 1941-től tudóbjával több hónapot tölt kórházban. 1944-ben deportálják Auschwitzba, de túléli. 1956-ban emigrál, előbb Bécsben, majd Brüsszelben él, 1962-ben Düsseldorfba települ át. Számos kiállítása van, néhány kiállítás dokumentumát lásd http://lajosszabo.com/SZL/korabbi_kataologusok.pdf. 1967-ben hosszan tartó betegség után halt meg.
- A 20. század elején – HAMANN, BAADER, NOVALIS, KIERKEGAARD, DOSZTOJEVSKIJ nyomán – fellépő dialogikus gondolkodókról, első sorban FERDINAND EBNERŐL, FRANZ ROSENZWEIGRŐL és MARTIN BUBERŐL van szó. „Axiomatikusan” ebneri kifejezéssel azt mondhatjuk, hogy ők helyezik radikálisan *egész* gondolkodásuk középpontjába az én-te-szó viszonyt. Közelebbről: pozíciójuk „abszolút személyi pozíció”, az ebben rejlő paradoxonnal együtt. A személyességet nem egyszemélyesnek ismerik: az „én” eredeti helyét az én-te-szó viszonyban látják. *Nyelvtudatos gondolkodók* („Sprachdenken”), akik a nyelvből mint a transzcendens és immanens *találkozási pontján* felgyúló, kozmikus-metakozmikus jelentőségű valóságból indulnak ki. Ebnert és Rosenzweiget a magyar szellemi élet számára először éppen SZABÓ LAJOS és TÁBOR BÉLA fedezte fel, de ennél többről is szó van: az általuk képviselt magatartás döntően meghatározta saját alapállásuk kialakítását (ld. http://lajosszabo.com/vadirat.htm#(4) és ugyanitt az egzisztenciális gondolkodókról szóló fejezetet). Ezért az ő fellépésükkel és munkásságukkal megalapozott, máig is aktívan létező magyar szellemi kört Budapesti vagy Magyar Dialogikus Iskolának neveztük el. Az elnevezés némileg ellentmondó, hiszen semmilyen szinten nem intézményesülésben érdekelt magatartásról van szó. A körről részletebben lásd http://lajosszabo.com/BPDISKIMAGY.html
- Szabó Lajosról ld. TÁBOR BÉLA: Szabó Lajosról. In Uő.: *Személyiség és logosz* (a továbbiakban SzéL), Balassi, Budapest, 2003, 27–74. Honlapja: http://lajosszabo.com/SZL/indexSZL.html
- TÁBOR ÁDÁM: Az egységes értékelésért, Szabó Lajos szellemi-mozgalmi életútja a világháború előtt. Élet és irodalom, 2019. február 22.,13., ld. https://www.es.hu/cikk/2019-02-22/tabor-adam/az-egyseges-ertekelesert.html
- TÁBOR BÉLA 1907-ben született Budapesten. 1926–1940 között német-angol levelező magáncégeknel. 1930-ban ismerkedik meg Szabó Lajossal és tagja lesz az oppozíciónak (ld. az 1. jegyzetet). 1932-től sok éven át szoros szellemi munkaközösségben dolgoznak Szabóval és Békefi Zoltánnal. 1938-ban, az első zsidótörvény bejelentése után írni kezdi a magyar zsidóság felrázását célul tűző *A zsidóság két útja* című könyvét, amely a II. világháború kitörése előtti napon hagyja el a nyomdát (ld. http://lajosszabo.com/TB/ZsU.html). 1940-ben behívják munkaszolgálatra, 1942–1944 között a keleti fronton munkaszolgálatos, 1944 decemberétől német koncentrációs táborokba kerül, Theresienstadtban szabadul fel. 1948-tól „szabadúszóként” műfordításból él, magánszemináriumokat tart művészeknek, tudósoknak, fiataloknak, lényegében 1992-ben bekövetkezett haláláig.
- SZABÓ LAJOS - TÁBOR BÉLA: *Vádirat a szellem ellen*. Bibliotéka, Budapest, 1936; TÁBOR BÉLA utószavával bővített kiadás: Comitatus, Veszprém, 1991, ld. még http://lajosszabo.com/vadirat.htm

az 1947-es *Értékelméleti előadásokon* át⁷ a *Teocentrikus logika 2.* csak posztumusz megjelent jegyzetanyagáig.⁸ Sok félreértéshez vezet, ha nem tisztázzuk, hogy mit jelent az egységes értékelés. A kifejezésben egyformán hangsúlyos, hogy *egységes* és hogy *értékelés*. *Értékelni* csak az tud, aki mélységében és tágasságában érzékennyé válik az iránt és annak forrása iránt, amit értékel. Az *egységes* pedig a *logikai, etikai és esztétikai értékelés egységét* is jelenti. Ahogy egyik értékelméleti előadásában fogalmaz: „semmilyen konkrét érték megközelítése nem történhet másképpen, mint az esztétikum, etikum és logikum belső törvénszerű összefüggéseinek kikutatásával, olyan összefüggések kutatásával, amelyek a reális különbséget a három mozzanat közt önkényesen nem mossák el” (*TéT*, 219.).

Vajon hogyan van jelen ez a követelmény életművének művészi fázisában? *„Magyarítani valamit úgy lehet, hogy egy szélesebb sorra, gazdagabb ritmusra vagy kontinuumra kottázom le”* (TL2), és ez a szélesebb sor Szabó rajzai esetében is az egységes értékelés. De miért gazdagabb *ritmus*? Másrészt Szabó rajzai művészi alkotások, egy művészi alkotással való találkozás közvetlen élményében pedig a lehangosabb szólamot az *esztétikai mozzanat* viszi. Szabó *Az esztétikum szerepéről a létezésben* címen tartott előadásában (*TéT*, 245-248.) azonban hangsúlyozza, hogy az esztétikai az „élményeinkben nem választható el az etikai és logikai mozzanatoktól”, mert „az ember logikum, etikum és esztétikum egysége; ez teszi emberré”. Nem külön-külön esztétikai, etikai és logikai értékelés: „Esztétikum-etikum-logikum hármassága szakrális, örvényszerű mozgásban” van, ettől van a gazdagabb sornak *ritmusa*. Minden lényeges mozzulat, jelzés értékét az jelöli ki, amilyen szervesen és tagoltan, tehát amilyen ritmusban, vagy rossz esetben a mozgás ritmusát *megettörve* rajzolja ki ezt a mozgást. Szabó Lajos rajzain is ezt a ritmust keressük.

- Szabó Lajos szemináriumi előadásai I.* Az előadásokat KOTÁNYI ATTILA és KUNSZT GYÖRGY jegyezte le és adta közre, szerk. TÁBOR ÁDÁM, SURÁNYI LÁSZLÓ, Typotex, Budapest, 1997, a teljes előadásanyag folytatással, kevésbé gondosan szerkesztve in *TéT*, 159-478., ld.még http://lajosszabo.com/SZL/SzL_Szem_ea.html Az értékelméleti előadásokat ld. http://lajosszabo.com/SZL/Ertekelmeleti_eloadas.pdf
- SZABÓ LAJOS: *Tény és titok* (továbbiakban *TéT*), medium, Veszprém, 1999, 201–223., különösen 203. sk.; 142-155. Utóbbi *A hit logikája -Teocentrikus logika* második füzetétől szánt szöveganyag, amelynek megszerkesztése abbamaradt, minthogy 1949 után kiadásuk elképzelhetetlenné vált. Erre a továbbiakban TL2-ként hivatkozom. Jegyzetekkel ld. http://www.lajosszabo.com/SZL/TL_2.pdf

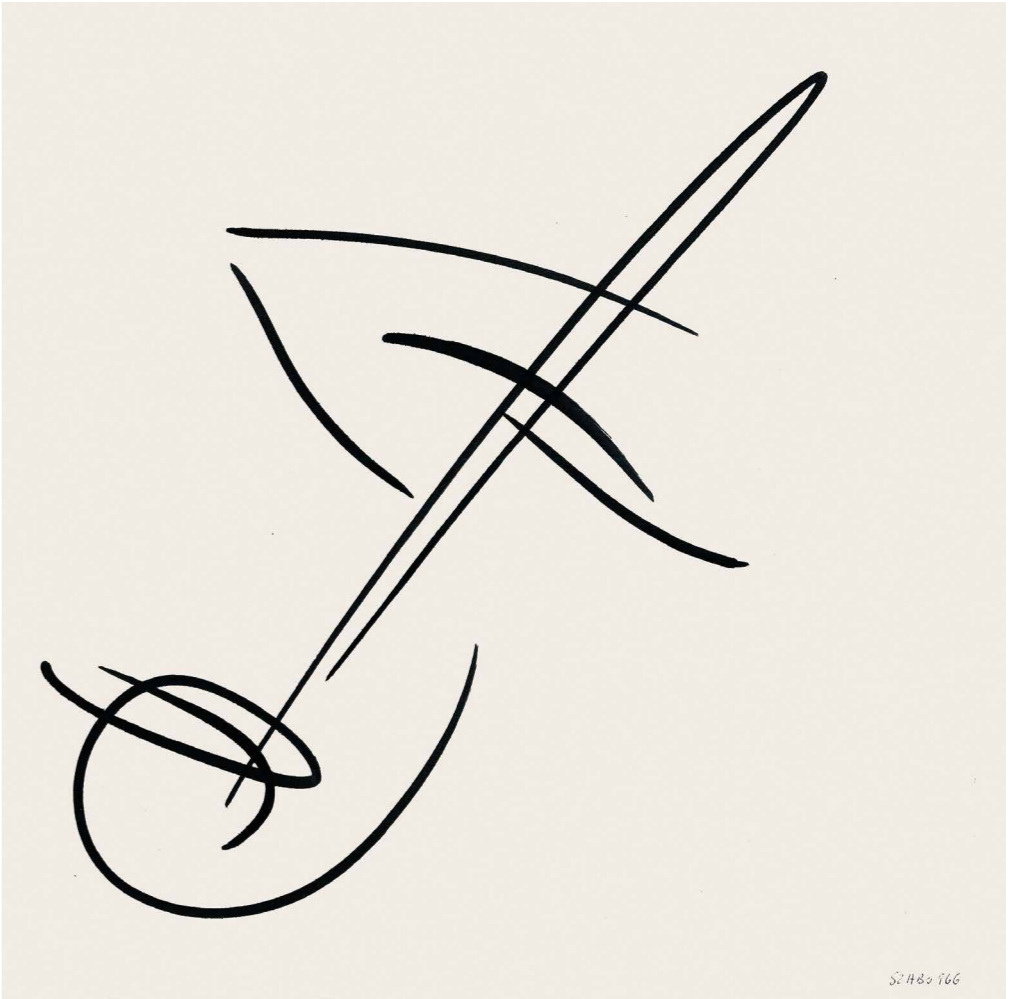
Értelmezésük közelebb vihet ahhoz, hogyan jelentkezik ez az örvényszerű mozgás a művészetben.

Az egységes logikai-etikai-esztétikai értékelés abban az értelemben is szélesebb sor, hogy a művészi élmény az esztétikai élménynek csak egyik formája: „A művészi és nem-művészi esztétikai élmény megkülönböztetése szükséges, de ha elszakítjuk őket egymástól, egyik sem lesz meghatározható.” És „az esztétikai mozzanat meghatározása nélkül az etikum és a logikum sem precizírozható.” (*TéT*, 246.) Előbb tehát ennek a tágabb értelemben vett esztétikai – és ugyanígy a tágabb értelemben vett etikai – motívumnak a szerepe a kérdés. Ha „maga az esztétikai motívum sem lehet meg az etikai motívum jelenléte nélkül”, másrészt „az etikai akarat-erőfeszítésnek is nélkülözhetetlen eleme az esztétikum”, akkor elemzendő a két motívum specifikuma és egységük. Szabó tehát így folytatja gondolatmenetét: „Esztétika: nyugalom, etika: aktivitás. Az akarati mozzulatot egy megadott szempont, ill. követelmény szerint teszem. A saját szempont: személy. Freud: az akarati mozzulatok valami ’Über- Ich’ szempontjából (barát, reformátor, feleség, belső szempont) történnek. Úgy érzem jól magam, ha betöltöm ezt az adott szempontot, ha megfelelek neki, ha ennek a szempontnak a projekciójává válók. A *nyugalom, az erővel táplálkozás* az a talaj, amiből kiindulva az erőfeszítés lehetséges.” (*TéT*, 183.)

A nyugalom mozzanatának elemzését folytatva később a csendről és a csendkövetelményről beszél:

„A személy élő, tápláló háttere a *csend*, mint ahogyan a szó reális háttere is. [...] A *csend* mintegy abszolút követelmény, az architektúrát meghatározó mozzanat. Hogy milyen a csendkövetelmény, ez a mozgató posztulátuma a legszélesebb értelemben vett tájépitészetnek. Milyen a csendkövetelmény ereje és realizálódó tagoltsága: ebből származik a kultúra, a közösség, vagy a társadalom szerkezete. Azt határozza meg, hogy mennyiben közösség és mennyiben társadalom? [...] Ez a konkrét csend az univerzális, gömbsugárszerű mikroszkóp, vagy teleszkóp, amelyik a valóság erővonalait szerkezetében felfogja és ezért belső erejét a csend centruma határozza meg.” (*TéT*, 404.º)

- A csendarchitektúráról és csendkövetelményről szóló teljes szöveget ld. http://lajosszabo.com/SZL/SZL_Csendarchitektura.pdf

SZABÓ LAJOS

Cím nélkül, 1966

Idézi és a csendkövetelmény értelmében értelmezi a neognosztikus KEPES FERENCET¹⁰: ha az alacsonyabb dimenziójú, de közeire nagy erővel ható energiák „nem alakulnak át a csend csonthéjává, akkor túlharsogják az átható csendet.” És így teszi fel a kérdést: „A megfelelő közösség-társadalom milyen csonthéjas védelmet tud adni ennek az organikus csend-érzékenységnek? Nagyon finom, nagyon érzékeny műszereknek nagyon szilárd szerkezet szükséges.” (*TéT*, 405-406.)

Szabó Lajos gömbszerűen szét- és befelé sugárzó érzékenysége ilyen finom „műszer” volt, s talán, bár a gondviselés titkaiba nehéz beelátni – „Várni, nem elvárni”, mondta magának Auschwitz borzalmai között –, a túlélést annak is köszönhette, hogy érzékenységének megvolt ez a legdurvább energiákat is csonthéjja transzformáló ereje.

És Auschwitz poklából szabadulva ez a kutató érzékenység hatalmas teoretikus aktivitásban tört utat magának: a *Csütörtöki beszélgetések* (HAMVAS BÉLA, KEMÉNY KATALIN, Tábor Béla és MÁNDY STEFÁNIA részvételével),¹¹

- KEPES FERENC (1876–1942), Kepes György nagybátyja, a Schmitt Jenő Henrik (1851–1916) által alapított neognosztikus kör vezetője és szervezője Schmitt halála után. Gondozza mestere hagyatékát, magyarrá fordítja műveit. Szabó Lajoshoz is így jut el – valószínűleg a körrrel szoros kapcsolatot tartó Veszelszky Bélán keresztül – a schmitti dimenzióelmélet. A gnosztikus körben szervezett előadásain – részben Schmitt *Die Gnosis* című könyve alapján – részletesen ismerteti a korai gnosztikus gondolkodók rendszereit, ami egyedül álló a magyar szellemi glóbuszon. Legismertebb műve: *Schmitt Jenő élete és tanítása*, Táltos, 1918. A szövegben szereplő Kepes-idézet is ebből a könyvből való. Veszelszky és Kepes kapcsolatról lásd ANDRÁSI GÁBOR: *Veszelszky Béla*, Új Művészet Könyvek, Budapest, [é.n.] 7skk., és KUNSZT GYÖRGY: Veszelszky Béla és a gnózis, in *Veszelszky Béla gyűjteményes kiállítása*, Múcsarnok, Budapest, 1997.

- 1945 őszén HAMVAS BÉLA, SZABÓ LAJOS és TÁBOR BÉLA – KEMÉNY KATALIN és MÁNDY STEFÁNIA részvételével – a szellemi munkaközösséget alapított, hogy „létezés és élet olyan szélső pontjait fogják emberi kutató magatartásuk egészébe, melyeknek egységes megragadására” a korabeli szellemi életben nem történt kísérlet, s amelynek szerves része volt az egész szellemi korszituáció értékelő feltérképezése. Ezek voltak a „Csütörtöki beszélgetések”, amelynek néhány dokumentuma itt olvasható: http://lajosszabo.com/SZL/csutortok.html

publikációk, az értékemlétről, nyelvmatézisről, indiai hagyományról, a földfeletti és a szellemi 19. századról (Nietzschéről, Dosztojevskijről, Kierkegaardról), a dialogikus gondolkodókról évekig hetinél is sűrűbb rendszerességgel tartott előadások fémjelzik ezt a teoretikusan talán legerősebb időszakát. Ezért is lep meg mindenkit, hogy ötvenes éveie elején rajzolni kezd, és egyre inkább rajzművészként azonosítja magát. Rajzművészként, de *spekulatív rajzművészként*. Rajzait néha Zen-meditációkhoz is hasonlítja. Otthonosan érzi magát az indiai hagyományban, nem ingyenként kóstolgatja-szemezgeti, de legvégső igenje a krisztianizmusé.

Amikor – KOTÁNYI ATTILA építészhallgató¹² kérésére – a csendarchitektúráról szóló gondolatmenetét kibontva a csendkritériumot a „legszélesebb értelemben vett tájéptészet” kritériumaként írja le, ez a keleti tájéptészet képét idézi fel. De a csend a háttér, amelyből *a szó és a szót mondó személy előlép*: „A személy élő, tápláló háttere a *csend*, mint ahogyan a szó reális háttere is.¹³ Ez adja a személy megjelenésének ünnepi hátterét.” A megjelenés, a jelenlét, a személyes lét kockázatának vállalása, a csendből előlépés és a szó igenlése már a személyes istenhit hangsúlyát jelenti. „Vagyok, aki vagyok.” Ezért is választhatta a 2011-es kiállítás címéül HORVÁTH ÁGNES a *Lélekjelenlét-képek* címet.¹⁴

„A *lélekjelenlét*’-kifejezés összefoglalja eddigi gondolatmenetünket, ez fejezi ki a spontán koncentrációt. Ez teszi lehetővé a földön és hídon járás. Lélek-jelen-lét: három posztmetafizikai kifejezés. *Jelen* és örökkévalóság. A *lét* szintén erre utal. *Lélek*, reinkarnáció, személyiség. Elvégzendő a további jelentések feltárása.” (*TÉT*, 184.)

A rajzok is ezt a feltárást szolgálják? Igen: ellentéteken és ellentmondásokon keresztül.

Nem véletlen, hogy több kiállításán is axiomatikus tömörségű spekulatív szövegek ellenpontozták az intenzív vonalrajzokat.¹⁵ Egy művészi galériában olvashattuk tehát, hogy Szabó Lajos a művészetet „aion-karakterű perverziónak” nevezi, mert az „a rózsák igenlésén keresztül a láncok igenlése. Ha nem foglalunk állást az abszolút és autonóm művészettel szemben, akkor nem tudjuk tartani többi kritikai pozíciókat. – Az élet irrealitása és a művészet szürrealitása; a kellő távolság ettől a két egymást tápláló és feltételező, aeonunkban érvényes speciéstől. A művészetet sem feltétlenül, hanem feltételek között értékeljük pozitíven.” (*TÉT*, 259.)

„Feltételek között értékeljük pozitívan”: feloldja-e ez az „aion-karakterű perverzió” megfogalmazásában rejlő ellentmondást? Nem ítéljük-e érzékenységünket gúzsba kötött tánkra, ha a művészet értékelését feltételek közé zárjuk? Mi ez a feltétel? Mi a mérték, ami alapján az autonóm-szürreális művészetet Szabó perverziónak nevezi? „Az alkotó személy

legszemélyesebb pontja”, centruma, „örökévalósága”, amelyen keresztül visszakeres társaihoz, „itt ér céljához”. Ez a centrum a lelkiismeret, *mint élő indítás*. „Az, amelyikről Ady is tud. Az emberi szellem alapfunkciójáról van szó, akár Kierkegaard, akár Nietzsche ‚intellektuális lelkiismereténél’, és ehhez közelítünk, ha *líráról* van szó. Minden alkotás legbensőbb indítása, az emberi lélek legbenső mozgulása (Fülep Lajos), ahol *zene, líra és ima még nem váltak széjjel!* A lelkiismeret így: teremtő vágy és lírai igény.” (*Biblia és romantika, TÉT*, 108.) Nem a művészi igény kizárásáról, hanem forrásáról van szó. Akkor értékelünk pozitíven egy művészi alkotást, ha az nem engedi ezt a teremtő vágyat gúzsba kötni, ha a lírai igény felszabadításáért folyó, a teremtő vágy és az azt gúzsba kötő erők közötti harcot önti formába. Nem az esztétikai mozzanat leértékeléséről van szó, hiszen az „esztétikai mozzanat élményeinkben nem választható el az etikai és logikai mozzanatoktól.”

A lelkiismeret a forrás, „ahol *zene, [kép], líra és ima még nem váltak széjjel!*” De mi a helyzet, amikor zene, líra, kép, ima *külön* jelenik meg – ahogyan kép és teoretikus elméleti előadásai egy pontján (*TÉT*, 400.). Csak érzékenységünkre támaszkodva dönthetjük el, hogy a *külön* megjelenő jelek abban a pillanatban fogantak-e, ahol még egy a teremtő vágy és a lírai igény, és ezt fejezik ki a maguk rejtve megjelenítő módján? Ez így szükségszerű: a jelben testet öltő érzékenységre – és nem a pusztá jelre – csak érzékenységünk rezonálhat. Az értékelés feltétele itt is: érzékennyé válni a jelben megjelenő érzékenységre és forrására.

Tehát művészetet magyarázni nem lehet? Nem lehet, ha magyarázaton azt értjük, hogy a magyarázandót egy gyengébb érzékenységűnővő, „közérthetőbb” nyelvre „fordítjuk” le. „Magyarázni valamit úgy lehet, hogy egy szélesebb sorra, gazdagabb ritmusra vagy kontinuumra kottázom le. Ez a nyelv, az élő szó, a személy.” Végső soron: a növekvő lélek. A világot megismerő, a világból és a „szupra-mondánból”, Istenből táplálkozó személy. (*TL2*) Itt is a *személy* és a *szó* áll a középpontban – a *képekkel* élénk táruló ellentmondást ez még nem oldja fel. Nyelv, jel és matézis elemzése már közelebb vihetnek hozzá. „A jelet, képet, hasonlatot, arányt, funkciót csak akkor tudom használni, ha a szubjektív, közvetlen tapasztalásból, az érzékenységéből való kikristályosodásuk pillanatában tudom őket

megragadni.” Ez már közvetlenül vonatkozik Szabó rajzaira is. Csak akkor tudom önmegismerésre, önébresztésre használni őket, ha *arányrendszerüket* „az érzékenységéből való kikristályosodásuk pillanatában tudom megragadni” (*TÉT*, 290.). Másrészt „erő kell ahhoz, hogy egy pálcát ketté-osszak, de ahhoz is, hogy egy absztrakt vonalat osszak ketté: szellemi erő kell hozzá. Csak konkrét erővel és konkrét iránytudattal oszthatok ketté egy geometriai vonalat.” Ezt ugyan nyelvmatematikai téziseiben fogalmazta meg, de vonalrajzai – és általában minden rajzművészeti alkotás – értékelésére is érvényes. Mint ahogy ez is: „A pont és a vonal nem absztrakciók, hanem értelmi-akarati-érzelmi realitások: akciók, produkciók, művek.” (*TL2*) Milyen értelmi-akarati-érzelmi realitásokról van tehát szó Szabó vonalrajzainál?

Megpróbálhatjuk első, német nyelvű, „Spiel und Ernst” című írásából indulva visszakövetni a rajzokat „az érzékenységéből való kikristályosodásuk pillanatáig”. Itt ezt írja a dialektikáról, ami munkatársa és barátja. Tábor Béla szerint Szabó spekulatív őselménye volt:

„Van benne valami változtathatatlan és lavinyszerű. Valami örvényszerű, valami az örök keletkezés és elmúlás anyjától örökölt eruptív spirál-mozdulatokból. [...] Felfedezi az anyag mélyén a nyomait és csráit annak, ami élő, logosz-szerű, tehát aktív. Felfedezi, végigkíséri pályájukon, megőrzi és feloldja őket önmagában.” (*SzÉL*, 61.)

Ebből a gondolatból bomlik ki *előbb* Szabó egész spekulatív gondolkodása, miközben megdöbbenően közvetlen analógiát mutatnak vele a jó 25-30 évvel később kibontakozó rajzok.

Rajzain is jól látható ez az aktív mozdulat, az „osztó magatartás” – „az Isten képére teremtett embernél ember-mivoltából adódik a végtelen osztás lehetősége, a végtelen aktivitás”¹⁶ – „a cselekvő, bontó aktivitás”, amely a koncentrációt és a belőle előtörő hatást egyaránt magában foglalja. A fehér papír – a csend képzőművészeti megfelelője – mint teljesség, és mint felhasítandó háttér, koncentráció, amiből előtör a vonal, amely fentre és lentre oszt/tagol. Ez lehet a felkiáltó jel, az „ős-rajz”¹⁷ értelme. Amikor Szabó évtizeddel későbbi jelelemzése során ezt mondja: „A vonal nem a síkon, nem mint az egységes hasadása, hanem mint önmagában lévő dolog: a pusztá létezés fikciója” (*TÉT*, 241.), mintha csak saját vonalrajzait „alapozná meg”. Az ő vonalrajza ennek a pusztá létezésnek a valósággal telített tagadása. „Egy döntő gondolatot nem lehet ugyanúgy exponálni, mint bármi mást [...] Ha korunk átka éppen az ‚egy bizonyos fokig’, ha korunk bizonyos fokig mindenbe behatol, s éppen ez a betegsége, akkor először is arra kell vigyázni, hogy amennyire lehetséges, ebbe az ügybe ne tudjon bizonyos fokig behatolni, mert ezzel mindent tönkretenne. Nem, a döntő gondolatot másképp kell exponálni, mint a többi gondolatot” – írja KIERKEGAARD a *Pillanat* címen kiadott füzetei bevezetőjében. Az ehhez szükséges koncentrátságot egyenesen a zsákmányára támadó vadállatával hasonlítja össze. „Először csend [vö. csendkövetelmény; SL], a legcsendesebb napon sem ilyen mozdulatlan a csend, csak vihar előtt: aztán kitör.”¹⁸ Amit Kierkegaard – és vele együtt Szabó Lajos is – támad, a „bizonyos fokig” ott, ahol az egyetemes vallási, világnézeti, társadalmi-közösségi, etikai (és esztétikai) kérdések teljes személyes elköteleződést követelnének, vagyis a semlegesség udvarias, tehát letagadott formája.

¹⁶ „Ennek határa:

- meddig van kívánságom és erőm osztani?

- ennek nincs sem mennyiségi sem kvalitatív határa az ősmisztériumig.” (*TL2*)

¹⁷ Szabó Lajos rajzainak „őse” az olvasás során a könyvek margójára rajzolt felkiáltójelek, amelyek egyre bonyolultabb kanyarulatokat vesznek, egyre inkább rajzok lesznek. SZENDRŐI BALÁZS egy beszélgetésben felhívta a figyelmet arra, hogy időrendileg a felkiáltójele meglekzetető rajzok későbbiek, mintha egy letisztulási folyamat eredményei volnának.

¹⁸ KIERKEGAARD-nak ez a műve magyarul még nem jelent meg, a német alapján próbáltam visszaadni.

Innen a rajzok aktív-etikai mozdulatának koncentrált indulatísága is.¹⁹

De van egy ezt ellenpontozó, tágasságot, teret átölelő mozdulat is. Idézett, az esztétikumnak a létezésben betöltött szerepéről szóló előadásában (részletei a kiállításon is olvashatók voltak), ahol az etikumot „a cselekvő, bontó aktivitásként” jellemzi, az esztétikumot „a befogadó és átfogó passzivitásként” (tehát egyfajta aktív passzivitásként) írja le.²⁰ Ennek értelmében ezt a másik mozdulatot az esztétikai mozdulatnak nevezhetjük. Már a fent és lent teremtése is magában foglalja a tér teremtését. A másik alapmozdulat tehát az átölelő, a teret, tágasságot magába fogadó mozdulat. Az aktív, tágító vonal egyrészt teret, tágasságot teremt, de át is öleli és magába is vonja ezt a teret. Megküzdve negatív ellenlbasával: a bezárulás, a spirálszerű tágulásnak ellenszegülő, beszűkülő örvénnyel. Nyilvánvaló mind az aktív, mind a befogadó mozdulat erotikus töltése. *Tér, erősz és szabadság* Szabó Lajosnál gazdagon tagolva tárgyalt összefüggésénél vagyunk. „A nyelv: logosz és indulat (az egy és a sok szférája!) egymásra hatásából fakad” – írja Tábor Béla. „Erotikus aktus önmagunkban is, nemcsak a dialógusban. Egy maszkulin és egy feminin elem egyesülése.”²¹ A nyelvi-erotikus aktust érezzük Szabó Lajos rajzain is. De azon belül az indulati elem nagyobb hangsúlyát is.

Kétségtelen, hogy mint Tábor Ádám fogalmazott, „Szabó Lajosnál a rajzolás és a rajz követhetően léte magjából ‚legszemélyesebb pontjából’, minden formáló erő forrásából nő ki”.²² Vagy mondhatnánk: tör ki, robban ki. „Először csend, a legcsendesebb napon sem ilyen mozdulatlan a csend, csak vihar előtt: aztán kitör.” Szabó Lajos vonala magában hordja a kutató aktivitást, de az indulati töltés és a formáló erő mégis közelebb van egymáshoz, viszonyuk tagolatlanabb, mint

¹⁹ „Bizonyos fokig” = éppen annyira, hogy „a gazdaságcentrikusan közvéleménnyé kocsonyásodott középserrel” szemben még egyéniségnek érezhessem magamat.

²⁰ És a „logikum: a váltópont a kettő között; hűvös és forró. Innen ered viszonylagos semlegessége. Az etikum és esztétikum: elmozdulások; a logikum az átmeneti, az egyensúly-mozzanat.” (*TÉT*, 246.)

²¹ TÁBOR BÉLA, kézirat. Mándy Stefánia is „gondolat és indulat sajátos ötvözeteinek” látja Szabó Lajos rajzait. „Egyetlen lendületből kipattanó ábrák, amelyek szó helyett írásban, mégpedig jelképirásban fejezik ki alkotójuk kozmologikus gondolatvilágát. Ennek lényege szerint: ‚Mindn létező jel!’. Szabó Lajos egész életével lelkesítette át ezt a jelet. Sugárzó személyiségével, szavaival, írásaival, rajzaival.” MÁNDY STEFÁNIA: *Szabó Lajost megérteni*, ld. http://www.lajosszabo.com/SZL/MST.SzL.roI.pdf

²² A 2011-es kiállítás finissage-án tartott beszélgetés bevezetőjében, 2011. április 22-én

szövegeiben. Nem véletlenül vetődik fel újra meg újra az egyenrangúság kérdése a Szabó Lajossal foglalkozók körében; vagy inkább úgy kellene mondani: azok körében, akiket foglalkoztat az életműve. Abszolút elismerve grafikáinak tisztaságát és erejét – Szabó Lajos szerint, aki tiszta, de gyenge, az valójában nem tiszta, és aki erős, de nem tiszta, az valójában nem erős: ez talán a szellem, a szellemi tekintély egy meghatározása is lehetne –, vajon egyenrangú-e grafikai munkássága a szóban kifejtett spekulatív tanításával? Nincs-e törés a kettő között? Vagy épp a rajznak van primátusa?²³

Először is: a kérdésre nem tudok addig válaszolni, amíg nem értem meg, miért volt szüksége Szabó Lajosnak erre a művészi kifejezési formára. Rajzait korábbi felvevő közegében nagyrészt értetlenség fogadta. Szoros barátság fűzte az Európai Iskola sok művészeéhez, de rajzait legtöbbször lényegében önkényes kiruccanásnak tartotta egy olyan területre, amelyhez nem ért. A nagyszerű – és első – magyar szürrealista szobrásztól, JAKOVITS JÓZSEFTŐL például, akivel addig nagyon jóban volt, annak durván elutasító álláspontja miatt hidegült el. De páran, pl. VESZELSZKY BÉLA, FEKETE-NAGY BÉLA – csakúgy, mint Tábor Béla és HAMVAS BÉLA – erősnek érezték ezt a művészetet. VAJDA JÚLIA pedig nem volt hajlandó elfogadni, hogy Szabó Lajos egy ilyen fontos lépést önkényesen tett volna meg, és azt nézte, hol szólítja őt meg ez a grafikai nyelv.

Én sem gondolom, hogy önkényes lépés lett volna. A rajzok meg- vagy inkább felszólító ereje is az ellenkezőjéről győz meg. Mégis van ebben valami tetet öltött rejtély nekem, aki a szövegei felől, azokat valamelyest már belakva érkezem a rajzaihoz. Mintha a szó nála megismert megszólító erejét a visszajáról látnám. Hatásuk komplementere annak, ahogyan a nyelvmatézis előadásai hatottak rám, amikor matematikusként érkeztem hozzájuk. Akkor azzal kellett megküzdenem, hogy az általam ismert (szak)matematika a visszája Szabó Lajos nyelvmatézisének, hogy a matematika alapkérdéseit és a rá adott válaszokat, kérdés és válasz találkozásait is vissza kell követni az érzékenységből kikristályosodásuk pillanatáig. Csak onnan nyerik el (vissza) valódi értelmüket, „ahol zene, *lira és ima még nem váltak széjjel!*” „Kicsi, nagy, hasonló, különböző lefordítandó az érzékenységre: öröm, szenvedés és üdv korrelációjára.” (TL2)

A rajz nem deus ex machina volt Szabó Lajosnál. Szervesen illeszkedett szellemi pályájába, ennyiben semmiképp nem volt önkényes lépés a „grafikai váltás”. Fiatalon részt vett Kassák Munka-körében, ami a magyar avantgárd művészek gyülekező helye volt, képzőművészet, irodalom, szellemi és politikai mozgalom egyszerre. Szoros affinitást érzett VAJDA LAJossal.²⁴ Jelelméletének egyik sarokpontja létezés és jelzés relativitása. „A jel létezés jele, a létezés jelzés, a jel létező, a létező jel, a létezés jelzés létezése, a jelzés létezése jelzés – a létezők egymás számára jelzők.”²⁵ Tábor Béla emléke szerint az ezt szemléltető természeti képet, hogy „ami keményebben karcol, az hagy nyomot”, már első, korai megfogalmazásakor olyan kézmozdulattal kísérte, amelyben utólag visszanezve már benne rejlett a grafikákat létrehozó mozdulata. És persze harmadikként hozzávehetjük a „rajzos” oldaljegyzeteit.

Ezzel még nem mondtam semmit arról, miért lehetett belső szüksége Szabó Lajosnak a „grafikai váltásra”. Márpedig ennek megértése közelebb vezethet a művészet pneumatológiai szerepének a megértéséhez is.

²³ A már említett finissage-on két matematikus, ABÉRT MIKLÓS és HEGEDŰS PÁL vetette fel újra a kérdést, a kibontakozó vitával mintegy előkészítve a 2013-as szimpóziumot és kiállítását (<http://www.lajosszabo.com/szimpozium.htm>), ld. 15. sz. jegyzet. A következők az ott megfogalmazott válaszom felidézése. Minden felidézés, emlékezés, ha eleven emlékezés, egyben továbbcsövés is annak, amire emlékezik.

²⁴ Kapcsolatuk dokumentumait, melyek közül több – csakúgy, mint Vajda montázsa Szabó fényképével – a kiállításon is szerepelt, lásd itt: http://lajosszabo.com/SZL/Szabo_Vajda_kapcsolat.pdf

²⁵ http://www.lajosszabo.com/images_pres/szabo_lajos_jelelmélet.pdf

A II. világháború az ellenforradalmi erők soha nem látott szervezettségű pusztítása volt. A háború utáni éveket a kitörő szabadságérzet jellemezte. És a tudat, hogy a keletkezett világnézeti vákuum nem tölthető be eklektikus teória dirib-darabokkal, mert azokat előbb-utóbb elnyeli a vákuum, a semlegesség. Ennek minden formája ellen csak akkor lehet egyszerre eredményesen harcolni, ha „teizmus és ateizmus roppant erőinek kereszteződését” (Szabó megfogalmazása) sikerül a szellemi élet egész területén középpontba állítani. Ez volt az indítéka-alapja a FÜLEP LAJossal folytatott beszélgetéseknek, a *Csütörtöki beszélgetéseknek*, a *Szemináriumi előadásoknak*,²⁶ az Európai Iskolának. Mind hatalmas energiával indult. A 1945-1948 közötti időszak volt Szabó Lajos publikációs periódusa is. Egész életformájára jellemző volt a „kifele mozgékonyság”, a felvevő közeg keresése, ez azonban egyre inkább szűkült. Először a *Csütörtöki beszélgetések* bomlottak fel. A szemináriumok kezdetben nagy hallgatósága is hamar elapadt. A két kitartó tag közül Kotányit életveszélyes betegség támadta meg. Az előadásait, majd – Kotányi Attila kiesése után – KUNSZT GYÖRGGYEL folytatott kétszemélyes beszélgetései alapján Kunszt által elkészített tudományelméleti tanulmányt alighanem kudarcnak és értetlenségnek élte meg. Ez Kunsztot is eltávolította tőle, és amikor Szabó Lajos megpróbált e tanulmány alapján két tudóssal, apámmal, SURÁNYI JÁNossal és BÍRÓ ENDRÉVEL beszélgetni a témáról, ez a beszélgetés is hamar elvékonyodott.²⁷ Közben megtörtént a teljes sztálinista hatalomátvétel, ami szabadságot és életet fenyegető gyanakodással nézett minden komolyabb találkozási, beszélgetési formára még privát szinten is. A diktatúra megbénította épp csak elindult publikációs korszakát is.

²⁶ FÜLEP LAJOS (1885-1970) magyar művészetfilozófus, művészettörténész. Szabó Lajos és Tábor Béla 1945 után élénk beszélgető és levelező kapcsolatban álltak vele. Szabó és Fülepe levelezéséből az *Életünk* folyóirat 1989/9-10. Szabó Lajos emlékszáma közölt részleteket (944-947.), ld. http://lajosszabo.com/Fulep_Szabo_levelezes.pdf
A *Csütörtöki beszélgetések* jegyzetanyaga egyelőre csak töredékesen hozzáférhető: <http://lajosszabo.com/SZL/csutortok.html>, itt néhány beszélgetés teljes jegyzetanyaga is olvasható. *Csütörtöki beszélgetések* címen a Hamvas-összkiadás *Sarepta* című kötetének új kiadásában (Medio Kiadó, Budapest, 2018, 24-110.) kizárólag Hamvas gépelt hozzászólásai szerepelnek.

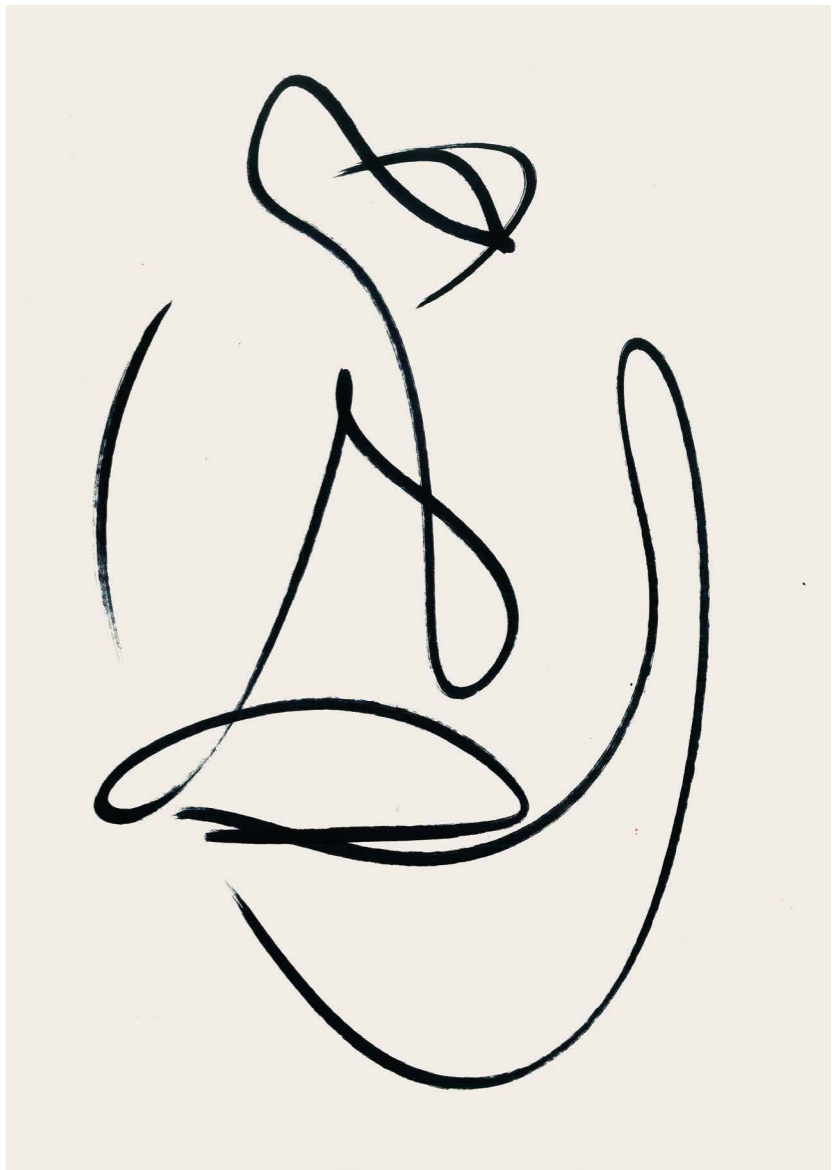
A szemináriumi előadásokról lásd a 7. jegyzetet.
²⁷ Minderről a maga szempontjából részletesebben beszámol KUNSZT GYÖRGGY (1924-2010), az *Életünk* folyóirat említett Szabó Lajos emlékszámban megjelent *Szabó Lajos szemináriumi* című esszéjében, 880-882.

Ha ehhez hozzávesszük Auschwitz utóhatását, felesége 1946-os halálát, anyja súlyos betegségét és halálát, akkor előttünk van jó néhány szála annak, ami sorssá „csomósodott”, és olyan erővel tört rá, hogy annak démoniáját kibontani, a benne örvénylő indulati-érzelmi hullámzást *közvetlenül* átvilágítani még nem tudta. A *lélek csomóinak kioldása* a gyógyulás, a szellemi és lelki erők közötti akadálytalan erő-áramlás (az egység) újra megtalálásának útja: a 13. századi ÁBRAHÁM ABULAFIÁTÓL, a „prófétai kabbala” megalapítójától származó kép is rávilágít a Szabó Lajos-i vonalrajzok genesisére.²⁸ A sors és a belső örvények átvilágítása nem egyenes út, lásd a Tábor Béla-i bon mot-t: „két pont között a legrövidebb tévút az egyenes”. A csomó kioldásának, a sors és a bennünk levő daimón átvilágításának „megkerülhetetlen kerülő útjához” tartozik a művészi kifejezés. Hogy ennél több-e, az csak útközben derül ki, az alkotó szellemi erejének függvénye.

Kotányi Attilával az ötvenes években is folyt az intenzív beszélgetések.²⁹ Erre mindkettőjüknek nagy szüksége volt, és nyilván Szabónak is öröme telt bennük. Egy igazán érzékeny, rangtudat és alázat egységében élő-érző-gondolkodó embernek azonban súlyos teher, ha folyamatosan vagy túlnyomóan csak olyan beszélgetésekben vesz részt, amelyekben ő az erősebb. „Tükröt tartani mennynek és pokolnak”, fogalmaz az egyik ilyen beszélgetésben, de egy *ilyen* beszélgetés szituációban csak a tisztán átvilágított daimóni erők jelenhetnek meg. Márpedig nem fojthatja el azokat a daimóni erőket, amelyek benne örvénylenek, szükség van rá, hogy a még át nem világított

²⁸ GERSHOM SCHOLEM: *Die jüdische Mystik in ihrer Hauptströmungen*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt/M, 1967, 142. Abulafia a találó képét más irányban aknázza ki.

²⁹ Ezeket fia, Kotányi Kristóf digitalizálta és tette hozzáférhetővé az érdeklődők számára: SZABÓ LAJOS: *Írások és dokumentumok*, közreadja KOTÁNYI KRISTÓF [é.n.] magánkiadás. 41-108.

SZABÓ LAJOS
Cím nélkül

indulati masszákat is tagolt formába kényszerítse. Így szabadul meg a daimóni sorsszerűen fenyegető szorításától. De ez még nem azonos az átvilágításukkal. Szüksége van rá, és ez már nyelvi mozdulat akkor is, ha nem szóban nyilvánul meg. Az indulat művészi kifejezése például az indulatszóval, a sírással, ordítással stb. szemben kifejezi azt is, sőt, annak értékét is, ami okozza. Ezt nevezem a *nyelvi differenciának*.³⁰ A művészi forma egyszerre megy közel az örvényhez és teremt távolságot tőle. Csak ennek a belső szükségletnek a megértése után következhet a kérdés, hogy az adott művészi forma milyen új utat ás ki és feszít ki művészi és spekulatív kifejezési forma között. Erről nálam értőbb szemmel beszél például Mándy Stefánia és Horváth Ágnes.³¹ Itt egy olyan vonatkozást

³⁰ SURÁNYI LÁSZLÓ: Zene és szenvedés – a nyelvi differencia. *Kalligram*, 2014/május, 65-68., ld. <http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2014/XXIII.-evf.-2014.-majus/Zene-es-szenvedes-a-nyelvi-differencia-1>

³¹ HORVÁTH ÁGNES: Lélekjelenlét-képek (ld. 14. sz. jegyzet), és Uő: Un penseur peintre et un peintre penseur – Lajos Szabó et Lajos Vajda, ld. <http://lajosszabo.com/SZL/Penseur-peintre.pdf>; MÁNDY STEFÁNIA: Szabó avagy ősi hiték avantgárdja, in *EIKÓN, A képtől Szabó Lajos spekulatív grafikai* (kétnyelvű) Budapest, 1997, és Düsseldorf, 1998. Fontos a kötetben megjelent többi írás is: TÁBOR BÉLA: Jelelmélet és spekulatív grafika; KOTÁNYI ATTILA: Az írott ikon: emlékeztető eredeti természetünkre (Szabó Lajos Zen-projekciói); KUNSZT GYÖRGGY az 1980-as FMK-kiállítás megnyitóján elhangzott beszéde; valamint HUSZÁR MAGDA Villám és szívárvány című írása. Ld. még KOTÁNYI ATTILA megrendítő megnyitóját a Pannonhalmi Apátságban (1995. január 7-27.) rendezett kiállításon. Szabó – egyelőre kiadatlan – esztétikai jegyzeteiből bő válogatást ad MÁNDY STEFÁNIA, Mértéktan és szívárványtanítás (Az esztétikum Szabó Lajos prizmatikájában), *Életünk*, 1989/9-10. 893-921. Mind elérhető itt: <http://lajosszabo.com/SZL/indexSZL.html>

emelek ki, amely Szabó Lajos rajzait közvetlen - mintegy „komplementer” - kapcsolatba hozza a nyelvmatézissal. A maga eszközeivel mindkettő kvalitatív és kvantitatív erő viszonyát, harcát ragadja meg. E viszonyoknak - végső soron Egy és sok viszonyának - megragadása és elemzése szükségszerűen áll középpontban egy olyan kutatónál, akiben „szeizmografikus érzékenység” élt (Tábor Béla) aionfordulónk alapkérdései iránt. Jól sikerült rajzain ez a harc az expanzív és erős indulati erő és az azt feloldó sűrítetten koncentrált és letisztult vonal, kontúr dinamikájában jelenik meg. Hatalmas indulati erő - nem véletlenül áll a rajzművész Szabóhoz olyan közel KANDINSZKIJ - és annak egyszerre végtelenül hajlékony és mégis szigorú vonalba kényszerítése (kvalitatív ritmus). A kényszerítés nem is jó szó, mert a Szabó Lajos-i vonal szabadságot sugároz: *Lélekjelenléteképek*. Tábor Béla Szabó szeizmografikus érzékenységét „súly-érzékenységeként”, valamint „hangsúly-érzékenységeként” jellemzi. („Ezért töltenek be olyan nagy szerepet nála az emfázisok”, teszi hozzá; nyilván ideérti a rajzait is.) Óriási lélekjelenlét kell egy ekkora „indulatmasszát” annak sötét tüzét nem letagadva a súlyérzékenység szolgálatába állítani. Az indulat és expresszivitás eredendően mennyiségi fokozás iránti hajlama itt eltűnik, a vonalban kvalitatív erővé oldódik. Gazdagság és formateremtő aszkézis egyszerre. Erő és tisztaság.

Erő, de nem kvantitatív erő, nem az indulat empirikus szintű megdolgozása. Nem is pusztán formális redukciós mozdulatról van szó. A telítetten esztétikai mozdulat egyben etikai is. Nem az indulat „eltörléséről”, de nem is eszközként való használatáról van szó, hiszen „a nyelv: logosz és indulat egymásra hatásából fakad”. De ez a nyelv csak ott születik meg, ahol gyökerében sikerül megtámadni azt a szuggesziót, hogy „a [sötét] tűztermészet erősebb és több az Egység szelídségénél”, és a benne foglalt hatalmi igényt, amely „megveti az alázatot és édeséget (szelídséget), a szeretetet, és nem az Egységben akar lenni, hanem a megsokszorozódásban.”³² Ha eltekintünk attól, hogy

BÖHME mindezt megszemélyesítve Lucifernek tulajdonítja, és a múltba vetíti, máris előttünk áll aktualitása: „Akinél a hatalom a legfőbb érték, a kvantifikált erőt választja mértékül: ‚stärker und mehr als die Sanftmut der Einheit’,” fogalmaz Tábor Béla Böhme-jegyzeteiben.³³ Szabó egyszerre szigorú, metsző élű és hajlékony vonalában tisztán az ellenmozdulat, a tűz kvalifikáló ereje - az Egy tüze és osztóereje³⁴ - látható, láthatatlan titoktartalma pedig az Egység szelídsége, gyengédsége, amely a mennyiségit minőségivé alakító akarati mozdulat, és az azt magában rejtő, magába ölelő koncentrált nyugalom, a „tápláló csend”: etikai és esztétikai mozdulat találkozásából születik. Kandinszkij, az akarati mozdulatot hangsúlyozva a szellemet „felfelé, előre törő mozgásként” írja le. Szabó Lajos ebbe a Kandinszkijnál is fontos, de a megfogalmazásában explicit módon nem szereplő értékmozzanatot és alázatot is belefogalmazza: „felfelé és előre törő rangrelativitás”.

De van egy ellentétes erő is az emberben, amely azt sugallja, hogy ez a törekvés hiábavaló, reménytelen. Az ember végességbe van zárva, és amire ez a mozgás törekedne, az elérhetetlen. A haszid geri Jichák szerint ez Ézsau hangja, és figyelmeztet, hogy jól figyelj, ki kérdezi benned az ősöknek a teremtő kezdettel való kapcsolatra irányuló három kérdését: „kié vagy, hova tartasz, és ki előtt felelsz”, nehogy Ézsau kérdezze, akiből a levertség árad, „fáradt”,³⁵ („úgy is halni megyek”. Gen, 25,31., ezért adja el „egy tál lencséért” az elsőszülötti jogát - kezdet-közelségét!). FREUD e hang forrását *halálösztönként* azonosította, amely az életet motiváló és fokozó feszültségek kioltására, a tárgygyá, szervetlenné válásra irányul, de okát nem kutatta. NIETZSCHE Zarathusztrája viszont a „nehézkedés szellemében” látja az okát. A teremtő igenre neheztelő szellemben.³⁶ Tábor Béla „daimónnak”, „létszugarító” mozdulatnak nevezi. És ha a léttágító és a létszugarító erők között egyensúly alakul ki, akkor a daimón már „nyert”, a kettő harca önmagában forgó örvénnyé alakítja a mozgást. „Spirális, labirintus, örvény, amely a személyiség végtelen teréből az egyéniség szűkülő terébe vezet”. (Logosz és daimón, *Szél*, 193.) így lesz „a daimón: a válasz zártsága”. (Logosz és szenvedés, kézirat.) Ezért: „aki a teremtést egy napra hagyja el, azt a teremtés két napra hagyja el”. De ez csak visszája annak, amit Tábor Béla a létezés pozitív aszimmetriájának nevez (s amit épp az elhagyása fordít visszájára): „A jó ideája’ Platónnál (a legfelsőbb idea, minden lét és tudás forrása) ugyanazt az evidencia-élményt fejezi ki, mint Baadernál az, hogy ‚a szomjúság a víz létezésének bizonyítéka’, és mint

³³ És hozzáteszi: „ha az igazság mellé áll, azt is azért teszi, mert azt hiszi, hogy ‚erősebb’, nyers, kvantifikáló értelemben. Eliot: ‚To do the right thing for the wrong reason.” TÁBOR BÉLA: kézirat. Akik félnek az egységes értékelés követelményétől, azért félnek, mert maguk csak ilyen érvet ismernek az igazság mellett.

³⁴ Szabó Lajos megfogalmazása szerint „a mennyiség az a minőség, amely porózusán, semmivel van tagolva; a létfolytonosság semmivel való strukturálása.” (TL2) De a mennyiség csak alapanyaga a kutató matematikusnak, még ha maga által létrehozott alapanyaga is. A matematika ott több mennyiségtnál, tehát ennek az empirikus alapanyagának az empirikus megoldozásánál, ahol nem csupán „valamivel”, vagy - a még mindig semmivel porózusán tagolt - „mindennel”, hanem az Eggyel, az Egy osztóerejével tagolja, s formálja így újjá a matematikai empiriát. A nyelvmatézis ezt a tagoló erőt elemzi és emeli ki a matematikai kutatásból - amely tehát ellentétes erők harca és vezet vissza oda, ahonnan ered: az igazságkutató nyelvbe. Szabó Lajos rajzművészetében „a ‚gondolkodás’ racionalitásfeleslege” csapódik ki „matematikai emocionálizmusként”, írja Tábor Béla előbb idézett jegyzete folytatásában. Az Egy osztóereje „csapódik ki” az emocionálisan feltett rajzokban. Ha a két erő harca a matematikában a fény közegében zajlik, sokszor a tűztelen fényében, s fut ezért a semmibe, akkor az indulatban a harc a tűz közegében zajlik, sokszor a fénytelen tűz közegében, s fut ezért a pusztán mennyiségi fokozás semmijébe.

³⁵ MARTIN BUBER: *Haszid történetek II.*, ford. RÁCZ PÉTER, Budapest, Atlantisz, 1995, 374.
³⁶ STEGMUND FREUD: *A halálösztön és az életösztönök*, ford. KOVÁCS VILMA, Budapest, Múzsák, 1991. Freud a világháborúnak betegeire gyakorolt nyomasztó lelki hatása mögött fedezi fel a lélekben ezt, a talán a világháborút is kiváltó, a libidóval ellentétes vágyat. Tábor Béla is „a tárgygyá válás, a tárgyba hullás, tárgyi létbe olvadás vágyáról” beszél, ezt azonban nem csak lelki jelenségnek, hanem „minden minimalizmus végső tartalmának” tartja, s nem valami végső adottságnak. Épp ellenkezőleg: félelem a létezés egyetlen, végső csodájától, a személyes létezés csodájától. Az érzékenységtől. Létfrigiditásnak nevezi, ami kiszárítja a lét-erőszét, a létszomat. Negatív, traumatizált viszony a csodához, a csodálkozáshoz, az érzékenység felgyulladásában rejülő tremendumhoz. „Félelem a szubjektivitástól, amely a személyi létnek a tárgyi léttől való elhatárolására kötelez - a tárgygyá válás, a tárgyba hullás, tárgyi létbe olvadás vágya, amely minden minimalizmus végső tartalma.” TÁBOR BÉLA, kézirat.

³² „Weil Lucifer meinete, die Feuers-Natur wäre starker und mehr als die Sanftmut der Einheit, verachtete er die Demut und Süßigkeit (Sanftmut) als die Liebe und wollte nicht in der Einheit sein sondern in der Vervielfältigung.” *A Betrachtung göttlicher Offenbarung* című töredékből idézi HANS GRUNSKY: *Jacob Böhme*, Fr. Fromanns Verlag Stuttgart, 1956, 241.

SZABÓ LAJOS
Cím nélkül

az anselmusi istenbizonyíték vagy Augustinusnál az abszolút hazugság lehetetlensége. Östörténetileg: a teremtő aszimmetria, a pozitív teremtő erő túlsúlya a negatív ellenálló erővel szemben.³⁷ Ez az, amiből mindig igényeinknek megfelelő erőt meríthetünk, ha nem felejtjük el, hogy „a lét túlsúlya a semmivel szemben” nem valami késztermék, a teremtő erő túlsúlyáról van szó. De *nem* a kvantifikált erő értelmében vett túlsúlyról. Ezért van, hogy mint Tábor Béla egy beszélgetésünkben felvetette, ha kísérletileg egy paradox képpel a logosz erejét (átvilágító és megnyitó erejét - az Egy fényét és tüzét) egy számegyenes pozitív oldalán, a daimónt (az elsötétítő, elzáró erőt) a negatív oldalon ábrázolnánk, akkor a -10 erősségű daimón legyőzéséhez nem elég a +10 erősségű logoszerő, szükséges hozzá a +11 erősségű. Értelemszerűen azért is, hogy ne érezünk késztetést (a +1-et) erőként félreérteni és használni.³⁸ Az „igényeinknek megfelelő”

³⁷ TÁBOR BÉLA, Teremtő aszimmetria, kézirat.

³⁸ De ne is féljünk a kvantifikált erőtl: ha +12-t akarunk mozgósítani a -10 legyőzésére ez már, - talán csak rejtett, feltáratlan? - bizalmatlanság az Eggyel szemben! Belső tehetetlenség, amely önkéntelenül is „többre tartja az erő tűztermészetét az Egység szelídségénél”.

mértéke itt is: erő és tisztaság egysége. És kiürült művészet az, folytathatjuk a képet (vállalva a fogalmazásban rejülő cirkulust), amelyekben nincs erő a +11-es erősségű logoszerő mozgósításához, hanem megelégszik azzal, hogy egy kisebb, mondjuk -9-es erejű, ezen a fokon már legyőzött negatív erő újra meg újra „legyőzésére” használja a -10 erejű daimónnal megkötött +10-es erőt. Nincs ereje az improduktívává vált egyensúly felbontásához. (Példák: az új kört nyitni nem tudó, önmagukat utánzó-ismétlő alkotók hosszú sora; a technikai kérdések túlsúlya.)

Ilyenkor esünk abba a csapdába, hogy a magasabbnak csak a pusztá, tulajdonságok nélküli létezését ismerjük el (*TéT*, 322.). Mert a szellem, az ember karakterisztikuma a létezésben, „előre és felfelé törő rangrelativitás”, és ez magában foglalja az alázat mozzanatát. Nem tudok felfelé törni, ha nem táplálkozom a magasabból. „A nyugalom, az erővel táplálkozás az a talaj, amiből kiindulva az erőfeszítés lehetséges.” Ám ha az alázat nem foglalja magában az előre és felfelé törő erőfeszítést - ami a leírt egyensúlyi helyzet tehetetlenségéből következik -, akkor előáll a leírt csapdahelyzet. Mi az oka, hogy megszakad a felfelé törekvés folytonossága, mi a bénultság oka? Az egyensúly megbontása a rá épülő létforma megbontását is jelenti, „cselekvő bontó aktivitást”. Ez *kockázatos*, az „eredmény” nincs a kezemben, amikor elindulok. Viszont egy hozzám nőtt, belém szervesült létformát kell felbontanom. Szétválasztani az ellentétes erőket, amelyek e létforma mélyén rejtőzve összenőttek és egymásba folynak, és „csomókat” képeztek, ellentétüket láthatóvá tenni. Ez az ellentét mindkét oldalát mozgósítja. Megkeresni a saját formámat, amely teret nyit, ahol ezt a harcot megvívhatom. Ugyanakkor ez a harc teremti a tér erővonal-struktúráját. Ez a művészi forma értelme. A +11-es erősségű logoszerő mozgósítása a szubjektív mozzanat. Nevezhetjük hitnek is. S ezért „a *radikalizmus* titka a minden előfeltevést felfejtő” - s minden egyensúlyi helyzetet felbontó - „szubjektív szándék. A szubjektivitás centrumba helyezése.” (*TéT*, 167.) Látszólag a művészetben is egyensúlyban vannak a logosz- és a daimón-erők. Ahol *közvetlenül* látszik az egyik túlereje, ott már az esetek döntő többségében valami művészetalattiról van szó, a mennyiségi erő győzelméről.³⁹ De a művészi egyensúly dinamikus egyensúly. A művészet akkor művészet (és éppen ez a szerepe a létezésben és a létezés megismerésében), ha a nagyobb dimenzióknak nemcsak a pusztá létezését ismeri el, hanem a valóságát jeleníti meg. Ami lehetetlen az ellenállás valóságának megjelenítése nélkül. És ez döntő lépés az egyensúly megbontásához, ahhoz a küzdelemhez, amelyről beszéltem. „Az alsó és felső (romboló!) erők szétválasztása” Tábor Béla szerint minden művészi alkotás feltétele. „Tükröt tartani mennynek és pokolnak”.

Amikor Szabó Lajos megmutatta neki első rajzait. Tábor Béla így értékelte azokat: „Vagy egy új írásperiódusod bevezető szakaszáról van szó, vagy a képre vonatkozó nézeteimet kell átértékelnem”. „Az utóbbi következett be”, mondta 1966-ban, Szabónál Düsseldorfban tett látogatásakor az akkor már elismert rajzművésznek, de „jobban örültem volna az elsőnek”. „Tudod, hogy nem volt más választásom” felelte Szabó Lajos (nyilván utalva a korábban említett körülményeire), akinek az új írásperiódus már nem adatott meg. A folytatás ránk vár. Szabó Lajos: „Az ellentmondást nem végleg akarjuk kiküszöbölni, hanem annak a konkrét problémának a szempontjából, amely előttünk van. Ez annyit jelent, hogy a következő generációk munkáját előkészíthetjük ugyan, de helyettük nem élhetünk.”

³⁹ Mindennek annyiban van saját léte, amennyiben Egyre irányul, tehát amilyen értelemben Egy és nem nagy (mennyiségi értelemben). Amennyiben nagy, annyiban elveszti saját létét. A kozmosz is nagy, de nem nagysága miatt szép, ellenkezőleg: a nagysága ellensúlyozásához (mintegy láthatatlanná tevéséhez) van szüksége a Szépségre, mondja PLÓTINOSZ *A számokról* (VI,6, [34]) című írása elején. (Horváth Judit által készített magyar fordítása kiadatlan.)